

Odprt javni prostor in njegovi uporabniki

barbara goličnik

uvodnik
razstava
esej
docomomo
recenzija
prevodi

všečen tloris je premalo!
tudi zgolj »make up« ni dovolj!

Odprt javni prostor je ključna sestavina vsakega mesta oz. naselja. Je vezivno tkivo grajene strukture in nosilec različnih funkcij in pomenov, od strukturnih in členitvenih do programskih, simbolnih in doživljskih. Vloge odprtega javnega prostora se med sabo prepletajo in dopolnjujejo. Še posebej pri določanju kazalcev in vrednot kakovosti bivanja je nujno na odprte javne prostore gledati z različnih vidikov hkrati in jih razumeti kot procese med javnim (javnostjo, uporabniki) in prostorom (fizičnim okoljem, okoljem dogodkov). V zadnjih desetletjih so se, v skladu z raznovrstnimi interesi in poudarki gledanj na javni prostor, pojavila različna pojmovanja in poimenovanja javnega prostora. Nekatera so precej filozofske in politične opredelitve in se v razlagah odmikajo od prostorske komponente javnega prostora. Taki termini so na primer javna sfera (public sphere), domena javnega (public domain) in javna domena v širšem pomenu besede (public realm). Načrtovanja in urejanja prostora se dotikajo posredno in vplivajo na usmeritve in izvajanja upravljalvske, načrtovalvske in oblikovalvske prakse.

Za vse, tako za uporabnike kot za načrtovalce in za tiste, ki sodelujejo v procesih odločanja in upravljanja, je pomembno, da se zavedajo večplastne vloge in pomena javnih odprtih prostorov. Njihovo sodelovanje pri načrtovanju, rabi in urejanju je tisto, ki prispeva k dobro dostopnim, prepoznavnim, udobnim, zelenim, odzivnim, lepim in osmišljenim prostorom. Upoštevanje različne vloge odprtega javnega prostora v strukturi in vsakdanjem življenju mest oz. naselij morajo biti prostori oblikovani z enako pozornostjo do izražanja oblikovnih in vizualnih kvalitet kot s pozornostjo do dejanskih rab prostora in s tem povezanih doživljskih vrednosti prostora. Prevelik poudarek na izraznih in vizualnih lastnostih prostora na račun funkcionalne šibkosti lahko, kljub dobri lokaciji, vodi do neuravnotežene rabe in v skrajnih primerih do opuščeniosti in zanemarjenosti prostora.

V primerjavi z javnimi prostori na splošno, odprti javni prostori omogočajo večjo svobodo različnih uporab. To je še posebej izrazito v manj pomensko določenih prostorih ali njihovih delih, ki so zato še posebej privlačni za razvoj spontanih in neformalnih oblik uporabe. Sodobni praktiki in teoretiki (PPS, 2005; Cooper Marcus in Francis, 1998; CABESpace; Gehl, 1987; Goličnik, 2006 in drugi) opozarjajo, da je prisotnost uporabnikov ena ključnih prvin soustvarjanja uspešnih prostorov.

Gehl in Gemzøe (2001: 257) v svoji dolgoletni praksi ukvarjanja z javnimi prostori in njihovo uporabo poudarjata dve ključni stališči za doseganje uspešne preobrazbe javnih prostorov: »vandare necesse est – hoditi je nujno« ter »v trenutku, ko se resno lotimo načrtovanja in oblikovanja mestnega okolja za pešce, je naslednji korak v tem, da ljudem zagotovimo prostore, kamor se lahko usedejo in si odpočijejo. Na tlorisu se pojavijo klopi in kavarniške mizice.

V prerezu postanejo pomembne stojnice in izložbena okna, tako, da si mimo-idoči med potjo lahko ogledujejo zanimivosti. Tako v igro vstopi družabnost in druženje ter s tem socialni vidik načrtovanja«.

Takšen pogled je pomemben in nujen začetni pogoj za ustvarjanje dobrih javnih odprtih prostorov. Ni pa zadosten! Zgodbo o družabnosti, druženju ter s tem socialnim vidikom načrtovanja, je potrebno razvijati naprej. Poenostavljeno in posplošeno gledanje na uporabnike je potrebno nadgraditi ter približati merilu načrtovanja in oblikovanja za spekter dejanskih uporabnikov. To je mogoče doseči z osredotočenjem na primer na vrsto dejavnosti, starost uporabnikov ter način in prostorske razsežnosti zadrževanja v prostorih. Na ta način se načrtovalec seznanja z različnimi lastnostmi in zakonitostmi rabe v prostoru in dobi boljše predstavo o uporabniško-prostorskih razmerjih. Kajti, niso vsi prostori enako spodbudni in/ali primerni za vsako dejavnost. Pomembno pa je, da so raznovrstni in odzivni ter privlačni tako za tiste, ki lahko želijo kupiti kavo ali uživati v pogledu na izložbeno okno, kot tudi za tiste, ki si tega ne želijo.

Nedvomno je iskanje kompozicijsko in likovno privlačne forme zelo pomemben in zahteven del načrtovalvskega procesa. Pravzaprav je njegov začetek in konec. Pri načrtovanju javnih prostorov, kjer so načrtovalci odgovorni širokemu spektru uporabnikov, je še posebej pomembno in nujno stremeti k nadgradnji likovne kompozicije z vsebinskimi in programskimi možnostmi. Seveda, namen razprave ni razvrednotiti pomen oblikovnih vrednosti prostorskih zasnov. Prav nasprotno! Prispevek želi poudariti, da je pri oblikovanju odprtih javnih prostorov pomembno upoštevati tudi kriterije in smernice, ki izhajajo iz uporabniških vidikov. Ocenjevanje prostorskih kompozicij glede na zakonitosti o uporabniško-prostorskih razmerjih lahko pripomore k večji gotovosti o uspešnosti prostora in k razmisleku o dejanskih kapacitetah prostorov. Tako znanje pomaga tudi odčitati fleksibilnosti prostorskih zasnov ter prepoznati zmožnosti za njihove preobrazbe in odzivnost na dinamiko sprememb (Goličnik, 2006). Tako se načrtovalvska praksa lahko izogne situacijam, kot jih opiše Lynch: »za zaznamkom fleksibilni prostor se prepogosto skrivata načrtovalčeva neodločnost in nepripravljenost o odločanju o prostorskih strukturah ali lokacijah. Tako ravnanje v načrtovanju je nepremišljeno in neodgovorno« (Lynch v Banerjee in Southworth, 1991).

Kljub temu, da sta v okoljski psihologiji za področje prostorskega načrtovanja že desetletja uveljavljena pristopa okoljskega posibilitizma in okoljskega probabilizma, rezultati načrtovalvske prakse še vedno zelo odražajo načelo okoljskega determinizma. To je prepričanje, da okolje vzročno posledično vpliva na dogajanje v njem: torej, da je okolje tisto, ki določa rabo, in da je prostor kot tak pomemben ambientalni dosežek, v katerega so uporabniki

»povabljeni«, da se nanj navadijo in ga sprejmejo. Kadar nek prostor dejansko ponuja možnosti izbire in/ali spodbuja različne načine uporabe, presega okoljski determinizem in sledi principom okoljskega posibilitizma (možnost) in/ali probabilizma (verjetnost). Posibilitizem zagovarja stališče, da okolje z ustreznimi nastavki daje možnosti za posamezne aktivnosti, vendar uporabniku dopušča izbiro. Probabilizem pa je doktrina, ki zagovarja, da so v določenem okolju ene dejavnosti bolj verjetne od drugih, vendar tudi ne absolutno določene. Na poti k dobri in uspešni načrtovalski praksi se je torej pomembno zavedati, da načrtovalci in oblikovalci ustvarjajo zgolj potencialna okolja, prostore priložnosti, in da uporabniki ustvarjajo učinkovita okolja, torej prostore dejanskih (iz)rab in uresničenih priložnosti.

Za sprejemanje odločitev je tako kot pri načrtovanju tudi pri upravljanju z javnimi odprtimi prostori pomembno poznavanje in razumevanje uporabniško-prostorskih odnosov. Še posebej v situacijah, kjer je obstoječe prostore potrebno delno ali v celoti izboljšati predvsem s programskimi dopolnitvami ali spremembami. Ni namreč vseeno, kako in kam postaviti klopi, trafike ali kioske za hitro hrano, koliko prostora zavzeti z mizami in stoli kavarn in restavracij, itd. Intervencije je smiselno preverjati s scenariji bodoče rabe prostora v danem programsko-prostorskem kontekstu. Ali celo na podlagi poznavanja teh razmerij predpisati dopustne in/ali združljive zasedbe prostora.

Dosedanja razprava o odprtih javnih prostorih se je nanašala v glavnem na lastnost javnega in na pomembnost, da so prostori dostopni vsem ter da je prostorske členitve smiselno uvajati tako, da spodbujajo različne rabe in da prav to dosežemo tudi z vsebinskimi in programskimi značilnostmi prostorov. Enako pomembno je opozoriti tudi na lastnost odprtega v javnem odprtem prostoru. Čeprav je ta dimenzija javnih odprtih prostorov z vidika načrtovalcev pogosto ustrezno spoštovana in upoštevana, je predvsem z oddajanjem javnih prostorov v najem za gostinsko ponudbo ali z omogočanjem parkiranja na javnih odprtih prostorih prepogosto omejena. Odprtost odprtega javnega prostora je določena z obodom ali robom prostora. Empirični podatki (Goličnik, 2006) kažejo, da kvaliteta roba pomembno vpliva na vrsto in način zadrževanja ob njem in na to, koliko rob sam dejavnosti prepušča in vabi v prostor, ki ga obdaja. Izražena je s stopnjo prosojnosti in stopnjo členjenosti.

Za ustvarjanje uspešnih javnih prostorov, kjer se zbirajo in zadržujejo uporabniki vseh starosti, vključeni v raznovrstne aktivnosti, je pomembno medsebojno usklajevanje prepričan in interesov načrtovalcev, upravljavcev, naročnikov in uporabnikov. Pomembno je stremeti k usmerjenemu spremljanju dogajanj in sprememb ter njihovi interpretaciji in prevodu v uspešno prakso. Odprti javni prostori naj torej bodo enostavno dostopni in dobro videni, tako

da jasno sporočajo, da so na razpolago za uporabo. To pomeni, da morajo biti lepi in urejeni ter uporabni v različnih vremenskih pogojih. Uporabnikom naj dajejo občutek varnosti in pripadnosti. Na zaznavanje varnosti zelo vpliva prisotnost drugih uporabnikov, zato je pomembno, da se ureditve prilagodijo potrebam uporabnikov in pričakovanih uporabniških skupin. Ureditve, ki k rabi vabijo različne skupine, zmanjšujejo možnosti konfliktov in izključevanja. Javni prostori naj bodo še posebej dobro dostopni in na razpolago otrokom in gibalno omejenim prebivalcem. Dejstvo je tudi, da odprt javni prostor v mestu oz. naselju ponuja umik od stresa in je okolje, ki skrbi za dobro zdravstveno počutje prebivalcev.

Zgoraj naštetu se še posebej odraža v ugotovitvah, da so javni odprti prostori uspešni in vitalni, kadar so hkratna prizorišča treh značilnih vrst dejavnosti: dolgotrajnejših aktivnih in pasivnih dejavnosti ter dejavnosti v prehodu čez prostor; in da načrtovalci in oblikovalci ustvarjajo zgolj potencialna okolja in prostore priložnosti, medtem ko so uporabniki tisti, ki ustvarjajo učinkovita okolja, torej prostore dejanske rabe in uresničenih priložnosti (Goličnik, 2006). Javno življenje odprtih javnih prostorov je pogoj za njihov razvoj. Odprti javni prostor je tako določen s stvarno fizično strukturo in z nizom (možnih) dogodkov v njem. Torej ni le prostorski okvir, scena, ki čaka na dogodek. Je več. Je javni prostor, neločljiva entiteta fizičnega okolja in družbenega dogajanja!

Reference:

- Banerjee, T. in Southworth, M. (1991), *City Sense and City Design: Writings and Projects of Kevin Lynch*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Cooper Marcus, C. in Francis, C. (1998) (eds.), *People Places: Design Guidelines for Urban Open Space*. Toronto: John Wiley & Sons, inc. 2nd edn.
- Gehl, J. (1987), *Life between buildings: Using Public Space*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gehl, J. in Gemz_e, L. (2001), *New City Spaces*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Goličnik, B. (2006), *Vedenjski zemljevidi ljubljanskih trgov in parkov: Novi izzivi in pogledi na načrtovanje in urejanje prostora*. Ljubljana: Urbani izziv publikacije.
- Goličnik, B. (2007), *GIS behaviour mapping for provision of interactive empirical knowledge, vital monitoring and better place design V: S. Porta, K. Thwaites, O. Romice in M. Greaves (eds.), Urban Sustainability through Environmental Design: Approaches to time, people and place responsive urban spaces*. London: Routledge. Taylor and Francis, pp. 136-140.
- Project for Public Spaces (2005), *How to turn a place around: A handbook for Creating Successful Public Spaces*. New York: PPS.